

**Posudek na habilitační práci pana Mgr. Pavla Himla, PhD.
Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách v 17. a 18. století.
Praha 2012, 361 stran.**

Pan Mgr. Pavel Himl si pro svoji habilitační práci zcela logicky vybral téma, které velmi úzce souvisí s jeho dosavadní badatelskou orientací. Připomenout stačí jeho dosud vydané knižní publikace (*Die „armen Leüte“ und die Macht : die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche /1680-1781/*. Stuttgart 2003; *Zrození vagabunda : neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*. Praha 2007). Habilitační práci proto zpracovával již jako zkušený a vyzrálý badatel, který se dokáže náležitým způsobem vyrovnat s úskalími studia archívních dokumentů, stanovováním cílů a zásadními metodologickými otázkami.

Metodologickou vyzrálost doložil Mgr. Himl v úvodní kapitole, v níž se z pochopitelných důvodů soustředil především na teoretické problémy zkoumání dějin raného novověku. Klade si však i obecnější otázky a zamýšlí se nad významem historického bádání a roli historie jako vědy a jejího postavení mezi vědeckými disciplínami. Někdy až příliš esejisticky podávaný text přináší provokativní až heretické náměty (např. historie jako nauka o textech a jejich významech se zaměřením na převypravování a reformulování kolektivně sdílených příběhů na s. 44), jež ovšem přispívají k tříbení historického myšlení a kladení nových otázek. Za provokativní lze např. označit adeptovu tezi, že „písmo se ve stále větším počtu oblastí prosazovalo nejen k dokumentaci právních pořízení, ale také jako nástroj výkonu moci“ a „jakoby písmo či písemné pořízení symbolizovalo modernitu pronikající do starého, předmoderního světa, zachycovalo tento svět v jeho nepostřehnutelném zániku či spíše proměně“ (s. 53). Metodologická úvodní kapitola adeptovi posloužila opět logicky jako prostor pro vyložení problémů, jimiž se ve své práci zabývá, a předestření metod, jichž k tomu využívá. Příznačné je, že se přitom opírá téměř výhradně o zahraniční literaturu a že pominul zhodnocení literatury zabývající se problémy vývoje společnosti v českých zemích raného novověku, včetně proměn jejího postoje k neusedlým lidem, jimiž se sám velmi intenzivně zabývá – i poněkud v rozporu s názvem práce a teoretickým úvodem. Z těchto důvodů má tato kapitola víc podobu úvodu do studia historie se zaměřením na studium raného novověku než tradiční úvodní kapitoly vyžadované u kvalifikačních prací.

Práci rozdělil Mgr. Himl ústrojným způsobem do čtyř kapitol, které mu umožňují, podle jeho vlastních slov, prezentovat spíše než předem promyšlený plán proměnu jeho zájmů během výzkumu. Základem je mu přitom podrobná analýza několika příběhů neusedlých lidí a analýza postojů vrchnostenských a zeměpanských řadů vůči neusedlým.

V první kapitole se, podle svých vlastních slov, zabývá sociálním prostorem, v němž se neusedlí v raně novověkých Čechách pohybovali. Tímto prostorem rozumí instituce usedlé společnosti a jejich představitelé. Dotýká se přitom velmi vážného problému: jak zkoumat jevy, u nichž se výrazně projevuje vliv centrálních úřadů jednak normotvornou činností a jednak vydáváním zcela konkrétních pokynů, jimiž byla, podle adeptova předpokladu, i třeba přesně stanovovaná data vizitací. Za velmi zajímavá je možno označit zjištění rozporů ve fungování státní správy, jež se projevovaly ve sporech mezi rychtáři a vrchnostmi a nepochybně byly jedním z podnětů k zásadním právním reformám.

Ve druhé kapitole se věnuje konkrétním příběhům neusedlých a formování principů protitulácké politiky. Kapitola přináší řadu dílčích poznatků plynoucích právě z rozboru příběhů neusedlých lidí. Obsahuje ovšem také problematická místa, jako příklad může posloužit hodnocení činnosti bezpečnostní komise. Adept konstatováním „opřen o Roubíka zatím hovořím jen o tom, jak měla bezpečnostní komise fungovat, nikoli jak skutečně fungovala“ (s. 80) slibuje čtenáři, že mu přiblíží detailním způsobem právě toto fungování. Reálně ovšem začlenil do práce jen drobné zmínky o potížích spojených se stanovováním data vizitací a o komplikacích ve vztahu mezi vrchnostmi a bezpečnostní komisí. Obtížnost zpracování tématu potvrdil i dalším konstatováním, že není snadné posoudit dopad vizitací na život tuláků žebráků (s. 105), zároveň sám naznačil jedinou možnou cestu – analyzování konkrétních příběhů. Velmi cenná jsou z nich plynoucí zjištění o tom, jak žebráci vnímali a hodnotili sami sebe a svoje postavení ve společnosti. Vysvětlení ovšem vyžaduje konstatování, že „není mým cílem sledovat pokusy o omezení toulání a žebrání zpět do středověku“ (s. 86). „Lidé na okraji“ se objevují už ve středověku a jejich osudy se intenzivně zabývají i současní historikové a historičky. Politika centrálních i oblastních úřadů a vrchností nepochybně navazovala na zkušenosti středověkých předchůdců a není možné se jich alespoň letným připomenutím dotknout.

Třetí kapitola věnovaná Cikánům se podle pana Mgr. Himla „svým rozsahem z celku poněkud vymyká“. Logicky vysvětluje tento nepoměr postavením Cikánů, kteří se již od svého příchodu do střední Evropy v 15. století projevovali jako skupina. Právem považuje analýzu příčin toho, co z nich „dělalo“ skupinu, za jedno z důležitých metodologických témat sociálních věd. Kapitola opět přináší celou řadu zajímavých poznatků, které vyplývají především z analýz jednotlivých konkrétních příběhů. K nim je možné řadit zjištění o ochotě Cikánů vstoupit do poddanství a vysvětlování, že absence „pána“ je nutí k neustálému toulání. Podobný význam má také závěr, že Apelační soud dával svými rozhodnutími jednoznačný, většinou kriminalizující obsah pojmu Cikáni a přispíval tak k jejich negativnímu vnímání ve společnosti. Podstatný je rovněž postřeh, že proticikánská argumentace společenských autorit byla známa i samotným pronásledovaným. S tímto hodnocením souvisí i další zajímavá úvaha, zda mohly představy o Cikánech rozšířené ve společnosti zpětně ovlivňovat i je samé, včetně legendy o jejich původu. Vážná je přitom otázka, do jaké míry „strach vedoucí, když ne k odmítání, tak alespoň ke zdrženlivému přístupu k vagabundům, nepramenil pouze ze špatných zkušeností usedlého obyvatelstva, ale z velké části z tradovaných představ a zážitků, především však byl ovlivňován ‚názorovým působením‘ vrchností“ (s. 186). Teze o „vrchnostenské indoktrinaci poddaných“ je nepochybně zajímavá, vyžaduje však důkladnějšího rozboru a doložení potřebnými argumenty, jak ostatně konstatuje adept o několik řádků dále sám.

Zajímavou možností jak poznávat vztah k Cikánům je sledování osudů dětí, které měly být podle rozsudků svěřovány do péče necikánských rodin a převychovávány. Tradiční formu sociokulturní asimilace se však nedařilo uplatňovat, jak ukazují formulace používané v dokumentech Apelačního soudu, podle nichž měly být, pokud o ně nebude zájem, propouštěny. Podle adepta mínění „počítal Apelační soud s jakousi lhostejností měšťanů a venkovanů“ (s. 191). Šanci přijímat cikánské děti do rodin ovlivňovaly také jejich ekonomické možnosti a vrchnostensky živená obava ze msty zbývajících členů cikánské skupiny. Pokusy přivést zpět k cikánské skupině dítě přijaté do péče necikánské rodiny hodnotí jako možný kořen populární představy o Cikánech coby zlodějích dětí. Právě přijímání cikánských dětí k převýchově v rodinách jako součást procesu, který je v práci výstižně označován jako „úředně vynucená asimilace“, odráží postoj společnosti vůči Cikánům a perspektivě jejich začlenění do ní. Žádoucí by ovšem bylo srovnání s postoji vůči

dětem necikánského původu nacházejícím se na „okraji společnosti“. Vhodné by také bylo důkladnější zamyšlení nad vztahem Cikánů k dětem a důvodům, které je vedly k případnému „unášení“ z rodin, jež se jich ujaly.

Jednotlivé analyzované případy přinášejí velmi zajímavé podněty spíše k vyslovování otázek než k jejich řešení. Vážnou otázkou je poznávání Cikánů, které je zcela logicky projevem jejich reálného vnímání celou společností a zdaleka nejen vrchnostenskými a státními úřady. Příklady, především Kateřiny Buršové a Frantze Růžičky, ukazují, že rozeznat Cikána při prvním setkání nebylo automatické, jako se předpokládá dnes, což autor sám podotýká. Otázkou přitom je, proč Buršová neváhala vstoupit do služeb Cikána a proč se Růžička ve snaze vyhnout se odvodu přidal k Cikánům. Buršová i Růžička přitom museli tušit, že riskují přísný postih, budou-li považováni za Cikány. U Růžičky se navíc jedná o zajímavý střet zájmů plynoucí za silící snahy mocenských struktur ovlivňovat dění ve společnosti. Bylo by samozřejmě zapotřebí analyzovat více podobných případů, aby bylo možné dát na tyto otázky jasnější odpověď.

Podobný je případ Cikánů, kteří se běžně živili sezónní zemědělskou prací „nejčastěji u venkovanů, ale vyloučit nelze ani panské polnosti a dvory“ (s. 214). Otázkou se pak stávají i vizitace a jejich význam, obyvatelé vizitovaných vesnic totiž nemuseli na Cikány upozornit. Závažným svědectvím je v této souvislosti osud Štěpána Daniela, o němž moravský zemský tribunál v roce 1718 rozhodl, že nemá být považován za Cikána, protože opustil cikánský život a usadil se. V tomto případě zůstává otevřenou otázkou, zda se Necikánem pro společnost stal Daniel sám pro svůj způsob života, nebo zda z něho a jeho rodiny učinila Necikány vrchnost svým rozhodnutím.

Zásadním problémem je množství relevantních informací, které by jednoznačně potvrdily nesporně zajímavé soudy a postřehy v práci obsažené. Podobně adept pouze naznačuje, jak se mohl vytvářet vztah k Cikánům a jak se dostával do společenského povědomí. Hlubšího rozboru, nikoliv pouhých náznaků, by si také zasloužilo působení dobové vědy a jejích znalostí o Cikánech a jejich přenášení do společnosti. Nepochybně bylo významné, ale jaký byl jeho skutečný dosah a vliv? To jsou otázky, jichž se pan Mgr. Himl jenom dotýká, aby se vzápětí vyhnul jejich řešení s poznámkou, že ve své práci pro ně nemá prostor a že jsou případně „jedním z motivů, z nichž se v 17. a 18. století skládalo „mluvení o Cikánech““ (s. 230). Vysvětlení vyžaduje v této souvislosti postřeh, že „raně novověké zprávy o Cikánech se většinou neopíraly o skutečná setkání s kočovníky, nýbrž přejímaly a upravovaly dřívější informace“ (s. 267).

Poslední, čtvrtá kapitola se zabývá působením státu a autorit, které svou činností vytvářely podmínky pro to, aby se, jak pan Mgr. Himl vtipně poznamenává, lidé vlastnící jejich dokumenty identity stávali zajatci státu. Kapitola se opět výrazně opírá o moderní historiografické teorie a využívá také sociologických a antropologických teorií, jež se zabývají státní mocí a jejími proměnami. Přináší zajímavé postřehy, které se týkají bezpečnosti politiky, jež má velký význam při utváření moderního státu. Její součástí je zvýšená ochrana hranic a ochrana zemského území před nevídanými vetřelci, již nutně provází snaha o zlepšení úrovně identifikačních dokumentů a řešení problému jak se vyrovnat s neusedlími obyvateli. Podobně jako v předešlých kapitolách, i zde do celkového rámce vytvářeného rozbohem centrálně i oblastně vydávaných dokumentů dosazuje několik příběhů, jež odrážejí uplatňování těchto dokumentů - v tomto případě se jedná o zavádění cestovních pasů - v praxi. Vagabundi se mu v této kapitole stávají prvkem, s jehož pomocí ve velmi obecné rovině uvažuje o přetváření raně novověkého státu ve stát moderní. Otázkou je, proč

se podobně jako v případě cestovních dokladů nevěnoval důkladněji i problémům formování sociální správy.

Základním a nesporným přínosem práce pana Mgr. Himla je otevření velmi zajímavého tématu zdaleka nejen pro historické bádání. Dotkl se řady problémů též metodologického charakteru. Musel se především vyrovnávat s vlastně tradiční otázkou uplatňování státní moci v praxi, tedy s otázkou prosazování centrálně vydávaných norem a zaváděných reforem v praxi. Analýza archívních dokumentů přiblížila řadu zajímavých dílčích faktů, které lze využít v dalších pracích věnujících se českým dějinám raného novověku. Cenné jsou dílčí i obecnější postřehy a závěry, v nichž adept dokázal spojit znalost konkrétního materiálu s poznatky z literatury. Práce je nesporným přínosem pro moderní českou historiografii.

Po formální stránce je třeba k dosavadním výhradám připojit ještě některé další. Za velký nedostatek je třeba označit práci s literaturou. Pan Mgr. Himl pomíjí práce, které se věnují onomu rámci, v němž se neusedlí pohybovali a který je spoluvytvářel, tedy správním institucím. Zcela též pomíjí literaturu věnovanou Cikánům, jež se soustřeďuje na jejich uvažování a chování, způsob života apod. Nelze vyslovovat soudy typu „můžeme předpokládat, že ... někteří z nich ‚cikánsky‘ vůbec neuměli“ (s. 246) bez řádné argumentace. Je možné ve vědecké práci uvažovat tímto způsobem: „Vědecká a zvláště jim předcházející ‚učená‘ pojednání však nejsou v tomto bodě stejně jako v otázce původu Cikánů/Romů příliš jednotná a jednoznačná. Budu je tedy používat, pouze pokud napomohou vysvětlit tvrzení jednotlivců, s nimiž jsme se dosud setkali a která pro mě zůstávají prvořadá“ (s. 223). Co je vlastně podstatou vědecké práce? Tímto způsobem je možné odmítnout všechny výsledky dosavadního bádání. Nemůže proto překvapit, že v citované literatuře chybí, stejně jako v jejím seznamu práce věnované dějinám Cikánů (Ctibor Nečas) nebo třeba formování sociální správy v habsburské monarchii (Jan Janák) či působení naučných společností (Jiří Kroupa).

Připomenout je ještě nutno, že práce nemá závěr, v něm by byly jednoznačně shrnuty poznatky, k nimž adept dospěl. Summary rozhodně není možné za závěr, který ostatně práce ve svém úvodu slibuje, považovat.

Závěr:

Habilitační práce pana Mgr. Pavla Himla, Ph.D. je nesporně zajímavým pohledem na české dějiny raného novověku. Přináší velmi zajímavé metodologické podněty, jimiž přispívá k rozvoji historického bádání celkově. Přispívá rovněž k poznávání českých raněnovověkých dějin zcela konkrétními poznatky plynoucími z analýz méně známých příběhů vagabundů a Cikánů. **Habilitační práce splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v daném oboru** a považuji ji proto za vhodný podklad k habilitačnímu řízení před vědeckou radou Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Doc. PhDr. Pavel Boček, CSc.
Historický ústav FF MU

V Brně dne 25. 9. 2013